

„*Dobrzyckie Studia Ziemiańskie*”, red. M. Jaeger, K. Balcer, S. Balcer, A. Filipiak, Wydawnictwo Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy Zespół Pałacowo-Parkowy, nr 1, Dobrzyca 2010, ss. 236.

Nakładem Wydawnictwa Muzeum Ziemiaństwa Zespół Pałacowo-Parkowy w Dobrzycy ukazały się w 2010 r. „*Dobrzyckie Studia Ziemiańskie*” pod redakcją Marka Jaegera, Kazimierza Balcera, Szymona Balcera oraz Andrzeja Filipiaka. Zaznaczyć trzeba, że jest to pierwszy numer wspomnianego periodyku, który w całości poświęcony został szeroko pojętej problematyce ziemiańskiej. Warto podkreślić, że na rynku wydawniczym jest to, obok „*Wiadomości Ziemiańskich*”, dopiero drugi periodyk podejmujący wyłącznie zagadnienia dotyczące środowiska ziemiańskiego. Jego wydanie rozpoczyna pracę nad cyklicznym wydawnictwem, na łamach którego będzie prezentowana wieloaspektowa działalność właścicieli ziemskich, zwłaszcza z regionu Wielkopolski. W publikacji tej zamieszczone będą studia, rozprawy, wspomnienia oraz opracowania mające na celu wywołanie szeregu dyskusji i polemik.

Pierwszy numer „*Dobrzyckich Studiów Ziemiańskich*” podzielony został na cztery części. W pierwszej zamieszczono rozprawy i studia (11 artykułów) historyków z kilku ośrodków badawczych (Dobrzyca, Poznań, Łódź, Kalisz, Gdańsk, Jarocin oraz Opola), będące opracowaniami poświęconymi nie tylko kwestiom ziemiaństwa wielkopolskiego, ale również i innych ziem polskich w okresie zaborów. W drugiej części znajdujemy wspomnienia, a trzecia stanowi kronikę wydarzeń w Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy za 2010 r. Natomiast ostatnia, czwarta część periodyku przedstawia prace, które zwyciężyły w konkursie pt. „*Życie w dawnym majątku*”. Ponadto w tomie wykorzystano wiele ciekawych zdjęć i ilustracji, jak również tabel czy map, które z pewnością

zainteresują czytelnika. Poszczególne artykuły opatrzone są licznymi przypisami ułatwiającymi dotarcie do źródeł i literatury przedmiotu.

Recenzowana publikacja poprzedzona jest krótką przedmową dyrektora Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy Wojciecha Dąbrowskiego, który podkreśla rolę ziemiaństwa i jego znaczenie w kształtowaniu się młodego pokolenia. W części „Rozprawy i Studia” pierwszy z artykułów pt. *Rola i znaczenie ziemiaństwa wczoraj i dzisiaj*, jest wystąpieniem prezesa Polskiego Towarzystwa Ziemiańskiego Jerzego Mańkowskiego, do którego doszło w dniu 30 maja 2010 r. w Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy w ramach VI Dobrzyckich Spotkań z Klasyką, a zarazem otwarcia wystawy dr. Macieja Rydla pt. *Dwór – Polska Tożsamość*. Wspomniany artykuł z pewnością można traktować jako wprowadzający i jednocześnie ukazujący ogromną rolę, jaką odgrywało ziemiaństwo w dziejach państwa polskiego. Autor wyjaśnia pojęcie ziemianina, obrazując przy tym gospodarczą i polityczną działalność tej warstwy, eksponując sukcesy, jakie odnosili oni w tych dziedzinach. J. Mańkowski zaznacza, że w rodzinach ziemiańskich wychowało się bardzo wielu wybitnych Polaków¹, mających wpływ na kształtowanie się społeczeństwa polskiego. Podkreśla także, że musimy być świadomi swoich korzeni, aby móc „tworzyć przyszłość” i rozwijać odpowiednie wartości ziemiańskie, w „wydobywaniu” których pomagać ma Muzeum Ziemiaństwa.

Następny artykuł, pt. *50-lecie małżeństwa hrabiów Zygmunta i Marii Czarneckich* autorstwa Kazimierza Balcera, poświęcony jest uroczystości „złotego wesela” hrabiego Zygmunta i Marii z Giżyckich Czarneckich, która odbyła się 29 listopada 1899 r. Autor przedstawia najpierw krótkie biografie obojga małżonków, a potem zamieszcza relacje z powyższego jubileuszu².

Bardzo interesujący jest kolejny artykuł, autorstwa Andrzeja Filipiaka, pt. *Przyczynek do historii Noskowa³ k. Kalisza⁴*, który

¹ M.in. Adam Mickiewicz, Fryderyk Chopin, Henryk Sienkiewicz, Tadeusz Kościuszko, Cyprian Kamil Norwid, Kazimierz Pułaski, Ignacy Paderewski, Józef Wybicki, gen. Tadeusz Bór-Komorowski, Józef Piłsudski oraz wielu innych.

² Relacje te opisuje na podstawie „Złotej Księgi Szlachty Polskiej”, t. XXIII.

³ Nosków – dawna wieś czynszowa, od 1978 r. dzielnica Kalisza.

⁴ Autor prezentuje zarys historii Noskowa na podstawie dokumentacji dotyczącej tej wsi z lat 1800–1863, znajdującej się w zbiorach Archiwum Państwowego w Kaliszu.

należy traktować jako wstęp do obszerniejszego opracowania dziejów tej wsi. Autor ogólnie opisuje Nosków oraz zamieszkujące tam rodziny. Przedstawia ciekawe kwestie dotyczące stosunków włościańskich, jak również spór mieszkańców z nowym dziedzicem Danielem Weightem⁵.

Zofia Gieryn-Ignatowicz jest autorką czwartego artykułu. Obrazuje w nim zmiany, jakie zaszły w sposobie życia ziemian i w obyczajach ziemiańskich w Wielkopolsce w okresie od XVIII do XIX w. Autorka wyjaśnia pojęcie ziemiaństwa jako warstwy społeczno-kulturowej posiadającej pewne konkretne cechy szczególne. Przedstawia różnice między ziemiaństwem a szlachtą, jak również sposób gospodarowania w folwarkach szlacheckich w XVIII i XIX stuleciu. Prezentuje także obyczajowość szlachecką, przejawiającą się przede wszystkim w gościnności, wzmiankując jednocześnie zmiany, jakie nastąpiły w tym zakresie od połowy XIX w.

W artykule piątym *Ziemiańscy wobec powstania styczniowego*, autorstwa Marka Jaegera, przedstawiona została ocena, głównie negatywna, postawy ziemian w czasie powstania 1863 r. Autor ilustruje wydarzenia zaistniałe po upadku powstania listopadowego, które przyczyniły się do umocnienia wśród właścicieli ziemskich przekonania, że należy poczekać na odpowiednią sytuację międzynarodową, aby rozpocząć walkę o niepodległość. Sugeruje wielokrotnie, że wybuch kolejnego powstania dla większości ziemian byłby złym rozwiązaniem, godzącym w ich interesy ekonomiczne. Ale mimo ich ogólnej nieprzychylności do kontynuowania walki zbrojnej, ukazuje ziemian podejmujących jednak wyzwanie i wstępujących w szeregi organizacji powstańczej, jak również uczestniczących w pracach organizacyjnych, w dążeniu do odzyskania niepodległości.

Kolejny artykuł zamieszczony w omawianym numerze periodyku jest autorstwa Jarosława Kity. Poświęcony został kwestii szkolnictwa wiejskiego w Królestwie Polskim w połowie XIX w. Autor w ogólnym zarysie dokonuje przedstawienia ówczesnej sytuacji systemu szkolnictwa w Królestwie, ze szczególnym uwzględnieniem elementarnych szkółek wiejskich. Podkreśla, że wielu ziemian propagowało potrzebę rozwoju szkolnictwa wiejskiego, które powinno pozostawać jednak pod kontrolą środowiska ziemiańskiego. Postu-

⁵ Daniel Weight wywodził się z ewangelickiej rodziny przybyłej do Kalisza pod koniec XVIII w. Dziedzicem wsi Nosków został w 1830 r.

laty swoje prezentowali oni w licznych broszurach i książkach. Szczególnie dużo miejsca J. Kita poświęca publikacjom Tomasza Potockiego, który w swoich pracach poruszał powyższą problematykę.

Artykuł siódmy, zatytułowany *Obronna czy niszczycielska rola zazdrości? Przyczynek do rozważań nad małżeństwem ziemiańskim*, omawia kwestie dotyczące zazdrości we wzajemnych stosunkach między małżonkami. Autorka, Nina Kapuścińska, przedstawia w nim mechanizmy „rodzenia się” i przejawiania zazdrości, ukazując jej negatywne skutki na bardzo wielu przykładach.

Następny artykuł, autorstwa Arkadiusza Ptaka, ukazuje położenie ziemianstwa w okresie międzywojennym w Pleszewie. Mimo osłabienia pozycji owej grupy społecznej w tym czasie, Autor podkreśla rolę i znaczenie tej warstwy w mieście Pleszew oraz w jego okolicach. Przedstawia ich aktywny udział w procesie tworzenia polskiej administracji na przełomie lat 1918 i 1919, jak również ożywioną działalność w sferze gospodarczej i kulturowo-oświatowej.

Przedmiotem kolejnego, dziewiątego artykułu jest wizyta Duńczyka Georga Brandesa⁶ u Jana i Jadwigi Brzezińskich w ich majątku w Pawłowicach w 1894 r. Autorka tekstu, Michalina Petelska, postawiła sobie za cel ukazanie obrazu polskiego dworu u schyłku XIX w., postrzeganego oczyma sławnego duńskiego pisarza.

Z kolei tekst napisany przez Jakuba Staszaka przybliży losy Zbigniewa Ostroroga-Gorzeńskiego jako organizatora i dowódcy biorącego udział w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919 r. Na początku artykułu znajdujemy krótką biografię bohatera, a w dalszej części omówiono jego działalność powstańczą. Autor opisuje walki, w których komendant brał udział: pod Krotoszynem, Zdunami czy Zbąszyniem, podkreślając jednocześnie jego wybitne zdolności przywódcze.

Ostatni z artykułów pierwszej części, zatytułowany *Polityczna i kulturalna rola rezydencji Jana III Sobieskiego*, autorstwa Magdaleny Ujmy prezentuje położone w różnych częściach Rzeczypospolitej dobra ziemskie należące do Jana III Sobieskiego, podkreślając ich ogromną rolę obronną, reprezentacyjną, jak również „atrakcyjność kulturalną”.

⁶ Georg Brandes urodził się w Kopenhadze w 1842 r. Pochodził ze złaicyzowanej rodziny żydowskiej.

Druga część „Dobrzyckich Studiów Ziemiańskich” pt. *Wspomnienia* zawiera artykuł Wojciecha Kęszyckiego. Jest on pokłosem wystąpienia autora w dniu 26 sierpnia 2010 r. w Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy w ramach odbywających się „dobrzyckich spotkań czwartkowych”. W. Kęszycki opisuje w nim działalność konspiracyjną ziemian w czasie okupacji niemieckiej, poprzez zaprezentowanie paramilitarnej organizacji występującej pod nazwami: „Uprawa”, „Tarcza”, „Opieka”, „SI”, która stanowiła zaplecze Armii Krajowej pod względem logistycznym, gospodarczym i finansowym. Ponadto w swoim artykule autor porusza kwestie związane ze szkołami podchorążych, wspominając o szkoleniach w ramach konspiracyjnych podchorążówek w czasie II wojny światowej oraz o działalności, jaką prowadził w ramach pracy w wywiadzie Armii Krajowej.

Trzecią część recenzowanej pracy stanowi *Kronika wydarzeń w Muzeum Ziemiaństwa w 2010 r.* Szymon Balcer wymienia wszystkie ważne wydarzenia, do których doszło w dobrzyckim muzeum. Zamieszczone zestawienie wskazuje na dosyć ożywioną działalność podejmowaną przez tę stosunkowo młodą placówkę, która wygrała w konkursie na najpopularniejszą instytucję kulturalną w regionie.

Ostatnia, czwarta, część poświęcona jest konkursowi historycznemu dotyczącemu *Życia w dawnym majątku*. Spośród nadesłanych prac opisujących życie w majątkach ziemskich z terenu powiatu pleszewskiego, ostrowskiego i jarocińskiego wyłoniono najlepsze, które przedstawiono w omawianych „Dobrzyckich Studiach Ziemiańskich”. W recenzowanym numerze periodyku ukazały się dwie prace uczniów szkół podstawowych: Katarzyny Dymowskiej, opisującej historię miejscowości Dobrzyca oraz Krzysztofa Kaski, który przybliżył dzieje wsi Taczanów. Bardzo ciekawa jest praca uczennicy gimnazjum Grety Dera, która powstała na podstawie wspomnień jej prapradziadka Józefa Foryckiego oraz praca grupy uczniów z Gimnazjum Powstańców Wielkopolskich (Justyna Hender, Marta Nowicka, Adam Filipiak, Monika Grzegorek, Alicja Grodzka, Monika Juskowiak, Katarzyna Ratajczak, Waldemar Tarczała, Dawid Gadziński, Rafał Stachowiak) opisująca pałac w Tarcach oraz dzieje jego dawnego właściciela, wspomnianego już Zbigniewa Ostroroga-Gorzeńskiego.

Reasumując, omawiane „Dobrzyckie Studia Ziemiańskie” są bardzo wartościową pracą, wnoszącą innowacyjne spojrzenie na

kwestie dotyczące ziemiaństwa, zwłaszcza z regionu Wielkopolski. Przedstawiają szerokie *spectrum* tematów poświęconych działalności właścicieli ziemskich w różnych sferach: gospodarczej, politycznej, kulturalno-oświatowej. Trzeba przy tym zaznaczyć, że pierwszy numer tego periodyku nie wyczerpuje nawet w skromnym zakresie tematu i jest jednocześnie zapowiedzią kolejnych tomów, prezentujących dalsze nowatorskie prace, o czym już w przedmowie wspomina dyrektor Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy. Praca niewątpliwie rysuje również dalsze płaszczyzny badawcze, którymi należałoby się jeszcze zająć, jak np. interesująca kwestia dziejów Noskowa i jego dziedziców.

Warto podkreślić, iż poszczególne teksty zamieszczone w Studiach, autorstwa osób o różnym poziomie doświadczenia badawczego, napisane są w sposób bardzo rzetelny, a ponadto pięknym i bogatym językiem zrozumiałym dla każdego czytelnika. Warto też wskazać na ciekawą szatę graficzną recenzowanego wydawnictwa. Zamieszczone w niej liczne ilustracje, fotografie, mapy, tabele czy kopie dokumentów z pewnością przyciągają uwagę czytającego.

Omawiana praca stanowi przyjemną lekturę, będącą jednocześnie punktem wyjścia do dalszych poszukiwań. Należy podkreślić, że bardzo ciekawym pomysłem jest umieszczenie w numerze prac napisanych przez uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych, co potwierdza zainteresowanie ze strony młodego pokolenia dziejami ziemiaństwa wielkopolskiego.

ANNA GAWRYSZCZAK
UNIWERSYTET ŁÓDZKI